

TARİHİ TEKSTİL KONSERVASYONUNDA TEMİZLİĞİN YERİ

Elgin KARADAĞ

M.Ü. G.S.F. Halı Kilim Eski Kumaş Desenleri Programı Sanatta Yeterlik Öğrencisi

Summary

Purpose of the historical textile conservation study is to protect chemical balance of the historical textiles. Cleaning process is usually consist of the important step in that Blanca. But cleaning historical textiles is difficult. Before deciding on the cleaning procedure the textile fragment must be analysed.

I. GİRİŞ

Tekstil tarihi dünyada insanlık tarihi kadar eskidir. Beslenme ihtiyacı için ağlar ören insanoğlu, ısınma ve örtünme ihtiyacı için de çok eski çağlardan beri tekstil kullanmaya başlamıştır. İnsanoğlunun dokumaya ne zaman başladığı bilinmemekle birlikte, dokunmuş kumaşların İ.Ö. 6000 yıllarında kullanıldığına ilişkin arkeolojik buluntuların varlığı, birbirine dik iki iplik sistemi ile tekstil yüzeyi oluşturma yöntemi olan dokumacılığın günümüzden en az 8000 yıl öncesinde bulunduğunu göstermektedir[1].

Tekstil terimi çok büyük boyutlu halılardan çok narin dantellere kadar geniş objeler dizisini kapsar. Tekstiller yaşamımızda yer alan ve iç içe yaşadığımız, dolayısıyla korunmaya gereksinimleri olduğunu zorlukla düşünebildiğimiz malzemelerdir[2].

Tarihi tekstil konservasyonu, eseri içinde bulunduğu şartlarda kararlı hale getirmeyi amaçlayan bir aktivitedir. Konservasyon bu amaç doğrultusunda çeşitli işlemler zincirini kapsar.

Tarihi tekstil kapsamında ele alınan tekstil malzemelerinin hemen tamamı bitkisel ve hayvansal kökenli organik malzemelerdir. Bunların belirli bir yaşam süreleri vardır. Bu süreç içerisinde ait oldukları organizmalar tarafından beslenirler. Tekstil malzemesi olarak kullanılacak elyaf bu organizmadan koparıldığı andan itibaren bozulma süreci başlar. Bir yandan beslediği canlı organizmadan koparılan elyaf doğal bozulma sürecine girerken, sıcaklık, bağıl nem, ışık ve hava kirliliği bu süreci hızlandırır[2-5]. Bütün bu etkilere rağmen tekstillerin çoğu yüzyıllar boyunca kullanılmış ve günümüze kadar gelmiştir. Ancak günümüzde, görme şansına sahip olduğumuz tarihi tekstillerin korunduğundan emin olabilmek için çok daha fazla

çalışmamız ve bizim gelişimimizi gösteren bu eserleri gelecek nesillere aktarmamız gerekmektedir.

II. KİRİN TEKSTİL YÜZEYİNE TUTUNMASI

Kir; is, yağ, eski onarımdan kalan yapışkanlar, artık maddeler, deniz suyunun rüzgarla savrulmasından veya deri parçacıklarından gelen sodyum klörür, silis kristalleri, küf ve mantar sporları vb. gibi maddenin katı, sıvı veya gaz halinde olabilen ve/veya havada sürüklenebilen, gözle görülemeyecek kadar küçükte olsa, bir boyutu olan yabancı maddelerdir. Bu yabancı maddeler tekstilin gözenekli yapısına adsorpsiyon (katı bir yüzeyde maddenin tutulması) yoluyla, elektrostatik çekim ile ve / veya ikincil bağlar dediğimiz Van der-Waals yada Dipol kuvvetleri ile tutunmuş olabilir. Yabancı maddeler, çevredeki kimyasal maddelerle yada tekstilin yapısında bulunan maddelerle birleşerek kimyasal bir tepkimeye girip yeni bir yapıya dönüşebilirler. Yeni oluşan bu yapı tekstil elyafının yapısal zayıflamasına neden olabilir. Bunun yanında yabancı maddelerin herhangi bir kimyasal tepkimeye girmeseler bile tekstilde bırakılmaları doğru değildir[6,7].

III. TEMİZLİK YÖNTEMLERİ

Tarihi tekstiller için uygulanan bütün konservasyon çalışmalarının amacı, uygulamaya alınan eserin kimyasal dengesini korumaktır. Temizleme çoğu zaman bu dengeleme işleminin önemli bir parçasını oluşturur. Tekstil üzerinde bulunan kir bozulmanın asıl nedeni olabilir. Ayrıca temizlik, bir yüzeyin sergilenmeye hazırlanması gibi sonraki uygulamalar için bir ön işlem de olabilir.

Konservasyon işleminde eserin zarar görmemesi için, uygulanan bütün işlemlerin geriye dönüşünün olması gerekir. Ancak, pratikte bu mümkün değildir. Örneğin bir temizlik işlemine karar verilirse, temizliğin geriye dönüşü çok zor hatta imkansızdır. Bu nedenle tarihi bir tekstilin temizlenmesine karar vermeden önce sormamız ve cevaplamamız gereken sorular vardır. Önce tekstildeki kirin fiziksel ve kimyasal yapısının ne olduğunun saptanması gerekir. Daha sonra tekstilde bulunan kirin tekstile zarar vermeden tamamen uzaklaştırılmasının mümkün olup olmadığına karar verilmelidir. Tekstildeki

kirin uzaklaştırılmasına karar verildiğinde ise; uygulayan kişi ve temizlenen tekstil için güvenli temizleme yönteminin, uygulama sonucunda temizlemenin tekstil üzerinde etkisinin, tekstilin hangi aşamada temizlenmiş kabul edileceğinin ve temizlik işleminin gelecekte hangi sıklıkta tekrarlanması gerektiğinin belirlenmesi gerekir. Bütün bu sorular cevaplandığı takdirde temizleme işlemine geçilebilir.

Genel olarak bir tekstilin temizlenmesine karar verildiğinde, önce tekstilin yüzey temizliğinin yapılması gerekir. Yüzey temizliği, ortamda varolan ve tekstil iplikleri arasına girerek liflerin aşınmasına hatta kopmasına neden olabilecek kirin tekstil üzerinden uzaklaştırılmasıdır. Yüzey temizliğinde fırça kullanımından vakum kullanımına kadar uygulanabilecek pek çok yöntem vardır[8]. Tekstilin yapısına, boyutuna ve kirin tekstildeki konumuna göre uygun yöntemlerden birisi veya birkaçı seçilerek yüzey temizliği yapılır. Halılar ve goblenler gibi sağlam dokulu tekstillerde yüzey temizliğinde domuz kılı fırça kullanılırken[3], kadife, narin ve aşınmış tekstillerde ise küçük ve yumuşak fırça kullanılması gerekir. Nakış ve boncuk süslemeli tekstillerin ulaştırılması güç küçük aralıklarında bulunan kirler üfleç yardımıyla temizlenir. Kadife ve kadife türü kumaşların yapısına hafif tüylenme olduğunda ise yüzeyde oluşan bazı yığınları toplamak için yapışkan bir banttan yararlanır. Tekstiller için uygulanabilecek yüzey temizliği yöntemlerinden bir tanesi de vakum kullanılmasıdır. Halılar, goblenler, kadifeler ve diğer düz yüzeyli kumaşlar için vakum temizliği uygulanabilir. Ancak yüzeyinde dekoratif süsler bulunan tekstiller ve aşırı yıpranmış tekstillerin temizliğinde kesinlikle vakum kullanılmamalıdır.

Yüzey temizliği yapılan tekstile gerek görülürse tekstilin yapısına, boyutuna ve aşınmışlık derecesine, kirin miktar ve yapısına, tekstilin güvenli bir şekilde ıslak kalabileceği zaman dilimine göre, uygun temizlik yöntemlerinden birisi seçilir. Islak temizlikte tekstilin durumunu belirleyecek bir durum raporu ile ön analitik testlerin sonucuna bakılarak (ıslaklığa dayanıklılık ve boyarmadde testleri) hangi özellikli temizlik çözeltilsinin hazırlanacağına karar verilir[6]. Islak temizliğe başlamadan önce yapılan bütün testler, bütün tekstil üzerinde değil küçük örnekler üzerinde yada tekstilin az görünür küçük bir yerinde uygulanmalıdır. Islak temizlikte bu test sonuçlarına göre genellemeye gidilebilir[6,9]. Ancak bunun tekstilin bütünü için doğru olmayabileceği de düşünülerek[10], yıkamanın her aşaması kontrol altında tutulmalı ve mümkün olduğu kadar kısa sürede gerçekleştirilmelidir.

Islak temizlik tekstilin boyutuna göre yıkama kabı veya havuzda gerçekleştirilebileceği gibi, eğimi ayarlanabilir özel hazırlanmış yıkama masasında da yapılabilir.

Islak temizlikte minarel içermeyen saf su (içerisinde metal ve metal iyonu bulunmayan su) veya deiyonize su (içerisinde hiçbir iyon bulunmayan su) kullanılması uygundur. Uygulamada yeterli miktarda saf su veya deiyonize su olmadığı durumlarda, ısıtma işlemine saf su veya deiyonize su ile başlanıp sert olmayan musluk suyu ile devam edilir. Son durulamanın ise kesinlikle saf su veya deiyonize su ile yapılması gerekir. Temizlikte yıkama çözeltisi kullanılacaksa, çözelti tekstildeki kirin miktar ve yapısına göre hazırlanır. Çözeltilerin kiri sökecek kadar yeterli temizleme gücüne sahip olması gerekir[10]. Yıkama çözeltilsinin pH'ı (çözeltilerin asitliğinin yada bazlılığının kısa göstergesi) da selüloz ve protein liflerine ve de kirlilik derecesine göre belirlenir. Islak temizlikte gerek görülürse yıkama çözeltilsinin içine organik çözücüler ilave edilerek yıkama çözeltilsinin temizleme gücü artırılabilir. Ayrıca organik çözücüler, tekstilin yapısının çok fazla zayıflayacağı veya tekstilin tamamının yaş temizliğinin mümkün olmadığı ve / veya gerek görülmediği durumlarda da kullanılabilir.

Tekstiller ıslak temizlik uygulamasından sonra tekrar çevre koşullarındaki kuru hallerine döndürülmek için, kurutma işlemine tabi tutulurlar. Kurutma, tekstilin istenmeyen çözümler maddelerden arındırma amacıyla yapılan ıslak temizlik işleminin son bölümüdür. Yıkama düşünülmemen bir tekstil eğer kaza eseri ıslanırsa, tekrar doğal haline geri döndürülmek için kurutma ara çözüm olabilir[8].

Tekstiller ıslak temizliğe gerek görülmediği ve / veya aşırı yıpranmış yapısının kaldıramayacağı durumlarda; buruşukluk, kat izleri, iğne delikleri gibi yüzeyde bulunan bozulmaları azaltmaktaki olumlu etkisinden dolayı nemlendirme işlemi uygulanabilir. Nemlendirme işlemi bunun yanında bir tekstili ıslak temizliğe hazırlamak için de uygulanabilir. Nemlendirme; tekstili nemli hale getirmek yada belirgin derecede nemli yapmak, kesinlikle ıslak veya neme doymun hale getirmemektir[11].

IV.SONUÇ

Tarihi tekstillerin temizlenmesine karar vermeden önce aşağıdaki soruları sormamız ve cevaplayabilmemiz gerekmektedir.

1. Tekstilde bulunan kir tekstile zarar veriyor mu?
2. Tekstilin ve kirin fiziksel ve kimyasal yapısı nedir?
3. Tekstile zarar vermeden kir tekstilden uzaklaştırılabilir mi?
4. Tekstilde bulunan kirin tamamının mı yoksa bir kısmının mı tekstilden uzaklaştırılması gerekir?

5. Temizlik tekstilin kimyasal ve fiziksel dengesini etkileyecek mi?
6. Tekstilin gelecekte hangi sıklıkla temizlenmesi gerekecek?
7. Uygulanacak temizleme yönteminin aşamaları neler olacak?
8. Tekstil hangi aşamada temizlenmiş kabul edilecek?
9. Uygulanacak temizlik yöntemi temizleyen kişi ve temizlenen tekstil için güvenli mi?

KAYNAKLAR

- [1].Dölen.E.. *Tekstil Tarihi*, Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Yayınları. İstanbul, 1992.
- [2].Enez.N.. 'Müze Ortamını Düzenlenmesi', *II. Müzecilik Semineri Bildirileri (Eylül 1994)*, İstanbul, 1995.
- [3].Wolf. S.J.. 'Çeviren Nevin Enez.. 'Tekstillerin Bakımı ve Korunması', *Antik Dekor Dergisi*, 29. (80-84). İstanbul, 1995.
- [4].Başer, İ., *Elyaf Bilgisi*, Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Yayınları. İstanbul, 1992.
- [5].Thomson,G.,*The Museum Environment*, Butterworth-Heinemann, 1986.
- [6].Mocrieff, A., and Weaver, C., *Cleaning, Science For Conservation*. The Conservation Unit, 1984.
- [7].Baykut, S., ve Biran, M., *YüzeYaktif Maddeler ve Fizikokimyası*. İstanbul Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Yayınları. İstanbul, 1986.
- [8].Landi,S.,*TheTextile Conservator's Manuel*, Butterworth-Heineman. 1992.
- [9].Rice, J.W., 'Principles of Textile, Conservation Science, Number VII ;Characteristis of Detergents for Cleaning Historic Textiles', *The Textil Museum Journal*,2. (23- 27), 1966.
- [10].Cartwright. H., and Colombini.A.. 'Detergent Moniting Hampton Count Place', *ICOM Comitte for Conservation*, (293-298), 1993.
- [11].Hushes, C., and Wolf, S., 'Humidification' *TextileConservation Catalog*. (1-11), January, 1993.